

Оцінювання характеристик частково спостережуваного ланцюга Маркова на двійкових послідовностях

А. В. Цибульник І. І. Ніщенко

Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених

2023

План доповіді

- 1 Сфери застосування бінарних послідовностей
- 2 Моделювання об'єкту дослідження
- 3 Побудова оцінок невідомих параметрів
- 4 Результати чисельного експерименту

План доповіді

- 1 Сфери застосування бінарних послідовностей
- 2 Моделювання об'єкту дослідження
- 3 Побудова оцінок невідомих параметрів
- 4 Результати чисельного експерименту

Сфери застосування бінарних послідовностей

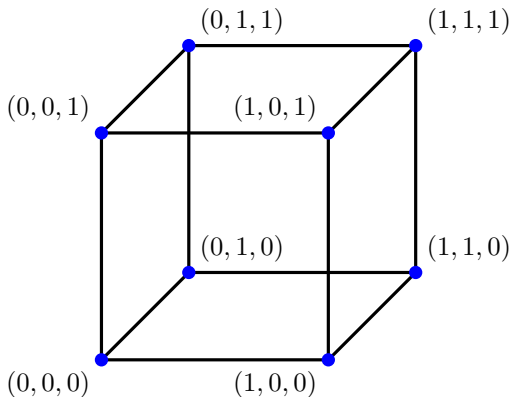
- Еволюція ДНК в біології
- Бінарні послідовності в теорії інформації
- Спінові системи у фізиці

План доповіді

- 1 Сфери застосування бінарних послідовностей
- 2 Моделювання об'єкту дослідження**
- 3 Побудова оцінок невідомих параметрів
- 4 Результати чисельного експерименту

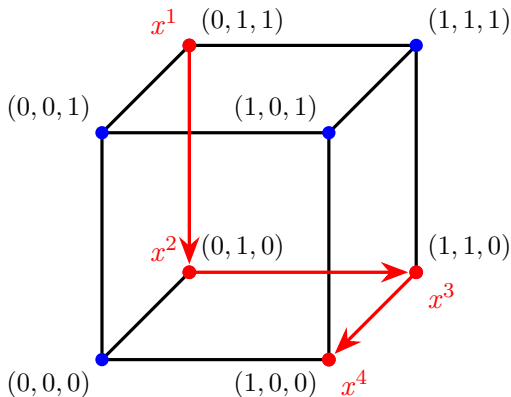
Моделювання об'єкту дослідження

Еволюцію бінарної послідовності довжини N уявимо як випадкове блукання вершинами N -вимірного куба.

Моделювання об'єкту дослідження

Ліниве блукання: з імовірністю p залишаємося на місці, з імовірністю $\frac{1-p}{N}$ переходимо в сусідню вершину.

	x^t
$t = 1$	$(0, 1, 1)$
$t = 2$	$(0, 1, 0)$
$t = 3$	$(1, 1, 0)$
$t = 4$	$(1, 0, 0)$

Моделювання об'єкту дослідження

$\{X^t\}_{t=\overline{1,T}}$ є ланцюгом Маркова зі станами в $E = \{0, 1\}^N$ з початковим рівномірним розподілом π :

$$\pi_x = P(X^1 = x) = \frac{1}{2^N}$$

та матрицею перехідних імовірностей A :

$$A_{xx'} = P(X^{t+1} = x' \mid X^t = x) = \begin{cases} p, & d_H(x, x') = 0 \\ \frac{1-p}{N}, & d_H(x, x') = 1 \\ 0, & \text{інакше} \end{cases}$$

Моделювання об'єкту дослідження

Спостерігаємо набір функціоналів

$$Y^t = (Y_1^t, \dots, Y_L^t) = \left(\sum_{i \in I_1} X_i^t, \dots, \sum_{i \in I_L} X_i^t \right),$$

де I_1, \dots, I_L є заданими підмножинами $\{1, 2, \dots, N\}$.

Моделювання об'єкту дослідження

Спостерігаємо набір функціоналів

$$Y^t = (Y_1^t, \dots, Y_L^t) = \left(\sum_{i \in I_1} X_i^t, \dots, \sum_{i \in I_L} X_i^t \right),$$

де I_1, \dots, I_L є заданими підмножинами $\{1, 2, \dots, N\}$.

Наприклад, $N = 12$, $I_1 = (1, 2, 3)$, $I_2 = (6, 7, 10, 11, 12)$

	x^t	y^t
$t = 1$	010011101101	(1, 4)
$t = 2$	011011101101	(2, 4)
$t = 3$	011011111101	(2, 4)
$t = 4$	011011111111	(2, 5)

Моделювання об'єкту дослідження

Твердження

Послідовність $\{(X^t, Y^t)\}_{t=\overline{1, T}}$ утворює приховану марковську модель (π, A, B) , де

$$B_{xy} = P(Y^t = y | X^t = x) = \prod_{k=1}^L \mathbb{1} \left(y_k = \sum_{i \in I_k} x_i \right)$$

План доповіді

- 1 Сфери застосування бінарних послідовностей
- 2 Моделювання об'єкту дослідження
- 3 Побудова оцінок невідомих параметрів**
- 4 Результати чисельного експерименту

Постановка задачі

- 1 Оцінити параметр p за набором спостережень та декодувати послідовність станів прихованого ланцюга;

Постановка задачі

- 1 Оцінити параметр p за набором спостережень та декодувати послідовність станів прихованого ланцюга;

Метод максимальної правдоподібності

$$P(Y = y | p) = \sum_{x \in E^T} P(X = x, Y = y | p) \longrightarrow \max$$

Функція повної правдоподібності

$$L_{p,x,y} = P(X = x, Y = y | p)$$

Відтак

$$\hat{p} = \operatorname{argmax}_p \sum_{x \in E^T} L_{p,x,y}$$

Побудова оцінок невідомих параметрів

Ітераційний алгоритм Баума-Велша:

$$Q(p^{(n)}, p) = \sum_{x \in E^T} L_{p^{(n)}, x, y} \cdot \ln L_{p, x, y} \longrightarrow \max$$

Тож починаючи з деякого $p^{(0)}$

$$p^{(n+1)} = \operatorname{argmax}_p Q(p^{(n)}, p)$$

Побудова оцінок невідомих параметрів

Формула переоцінки параметра p :

$$p^{(n+1)} = p^{(n)} \cdot \frac{\sum_{t=1}^{T-1} \sum_{x \in E} \alpha_t(x) B_{xy^{t+1}} \beta_{t+1}(x)}{\sum_{t=1}^{T-1} \sum_{x \in E} \alpha_t(x) \beta_t(x)},$$

де

$$\alpha_t(x) = P(Y^1 = y^1, \dots, Y^t = y^t, X^t = x \mid p^{(n)})$$

$$\beta_t(x) = P(Y^{t+1} = y^{t+1}, \dots, Y^T = y^T \mid X^t = x, p^{(n)})$$

Побудова оцінок невідомих параметрів

Алгоритм Вітербі: пошук такої послідовності прихованих станів $\hat{X}^1, \hat{X}^2, \dots, \hat{X}^T$, яка найкращим чином описує наявні спостереження:

$$\hat{X} = \operatorname{argmax}_{x \in E^T} P(X = x \mid Y = y, \hat{p})$$

Постановка задачі

- 2 Спостерігаємо значення $Y_{I_*}^t = \sum_{i \in I_*} X_i^t$, де I_* — деяка невідома підмножина множини індексів.

Постановка задачі

- 2 Спостерігаємо значення $Y_{I_*}^t = \sum_{i \in I_*} X_i^t$, де I_* — деяка невідома підмножина множини індексів.

Наприклад, $N = 12$, $I_1 = (1, 2, 3)$, $I_2 = (6, 7, 10, 11, 12)$, $I_* = ?$

	x^t	y^t	$y_{I_*}^t$
$t = 1$	010011101101	(1, 4)	3
$t = 2$	011011101101	(2, 4)	3
$t = 3$	011011111101	(2, 4)	4
$t = 4$	011011111111	(2, 5)	4

Постановка задачі

- 2 Спостерігаємо значення $Y_{I_*}^t = \sum_{i \in I_*} X_i^t$, де I_* — деяка невідома підмножина множини індексів.

Наприклад, $N = 12$, $I_1 = (1, 2, 3)$, $I_2 = (6, 7, 10, 11, 12)$, $I_* = ?$

	x^t	y^t	$y_{I_*}^t$
$t = 1$	010011101101	(1, 4)	3
$t = 2$	011011101101	(2, 4)	3
$t = 3$	011011111101	(2, 4)	4
$t = 4$	011011111111	(2, 5)	4

Яким чином можна відтворити елементи множини I_* за спостереженнями $Y_{I_*}^1, \dots, Y_{I_*}^T$?

Побудова оцінок невідомих параметрів

Твердження

Змістовною і незміщеною оцінкою потужності множини I_ є статистика*

$$|\widehat{I_*}| = \frac{N}{1-p} \left(1 - \frac{1}{T-1} \sum_{t=1}^{T-1} \mathbb{1}(Y_{I_*}^t = Y_{I_*}^{t+1}) \right)$$

Побудова оцінок невідомих параметрів

Визначення компонент множини I_* :

$$\hat{I} = \operatorname{argmin}_{1 \leq k \leq C_N^{|\hat{I}_*|}} d \left(\hat{Y}_{I_k}, Y_{I_*} \right),$$

тут

$$\hat{Y}_{I_k} = \sum_{i \in I_k} \hat{X}_i^t$$

є сумою від декодованих елементів прихованого ланцюга.

Побудова оцінок невідомих параметрів

Визначення компонент множини I_* :

$$\hat{I} = \operatorname{argmin}_{1 \leq k \leq C_N^{|\hat{I}_*|}} d \left(\hat{Y}_{I_k}, Y_{I_*} \right),$$

тут

$$\hat{Y}_{I_k} = \sum_{i \in I_k} \hat{X}_i^t$$

є сумою від декодованих елементів прихованого ланцюга.

Що обрати в ролі міри близькості d ?

Побудова оцінок невідомих параметрів

Середньоквадратична відстань

$$d_S \left(\widehat{Y}_{I_k}, Y_{I_*} \right) = \sum_{t=1}^T \left(\widehat{Y}_{I_k}^t - Y_{I_*}^t \right)^2$$

Зважена відстань Жаккара

$$d_J \left(\widehat{Y}_{I_k}, Y_{I_*} \right) = 1 - \frac{\sum_{t=1}^T \min \left(\widehat{Y}_{I_k}^t, Y_{I_*}^t \right)}{\sum_{t=1}^T \max \left(\widehat{Y}_{I_k}^t, Y_{I_*}^t \right)}$$

Постановка задачі

- 3 Спостереження на множинах I_1, \dots, I_L спотворюються ймовірностями q_1, \dots, q_L :

$$Y^t = (Y_k^t)_{k=\overline{1,L}} = \left(\sum_{i \in I_k} \tilde{X}_i^t \right)_{k=\overline{1,L}}$$

де для $i \in I_k$

$$\tilde{X}_i^t = \begin{cases} 1 - X_i^t, & \text{з ймовірністю } q_k \\ X_i^t, & \text{з ймовірністю } 1 - q_k \end{cases}$$

Оцінити невідомий параметр моделі p та ймовірності спотворень q_1, q_2, \dots, q_L .

Побудова оцінок невідомих параметрів

Наприклад, $N = 12$, $I_1 = (1, 2, 3)$, $I_2 = (6, 7, 10, 11, 12)$

	x^t	\tilde{x}^t	y^t	q
$t = 1$	010011101101	000011101101	(0, 4)	(q_1, q_2)
$t = 2$	011011101101	010011101101	(1, 4)	(q_1, q_2)
$t = 3$	011011111101	111011111111	(3, 5)	(q_1, q_2)
$t = 4$	011011111111	011011111100	(2, 3)	(q_1, q_2)

Побудова оцінок невідомих параметрів

Твердження

Якщо множини I_1, \dots, I_L є попарно неперетинними, то утворена послідовність $\{(X^t, Y^t)\}_{t=\overline{1, T}}$ є прихованою марковською моделлю (π, A, B^q) , де

$$B_{xy}^q = P(Y^t = y \mid X^t = x) = \prod_{k=1}^L P(\xi_{01}^k(x) + \xi_{11}^k(x) = y_k),$$

$$\xi_{01}^k(x) \sim \text{Bin}\left(|I_k| - \sum_{i \in I_k} x_i, q_k\right), \quad \xi_{11}^k(x) \sim \text{Bin}\left(\sum_{i \in I_k} x_i, 1 - q_k\right), \quad k = \overline{1, L}$$

Побудова оцінок невідомих параметрів

Починаючи з деякого наближення моделі $(\pi, A^{(0)}, B^{q^{(0)}})$, формула переоцінки параметра p :

$$p^{(n+1)} = p^{(n)} \cdot \frac{\sum_{t=1}^{T-1} \sum_{x \in E} \alpha_t(x) B_{xy}^{q^{(n)}} \beta_{t+1}(x)}{\sum_{t=1}^{T-1} \sum_{x \in E} \alpha_t(x) \beta_t(x)}$$

Формула переоцінки компонент вектора q :

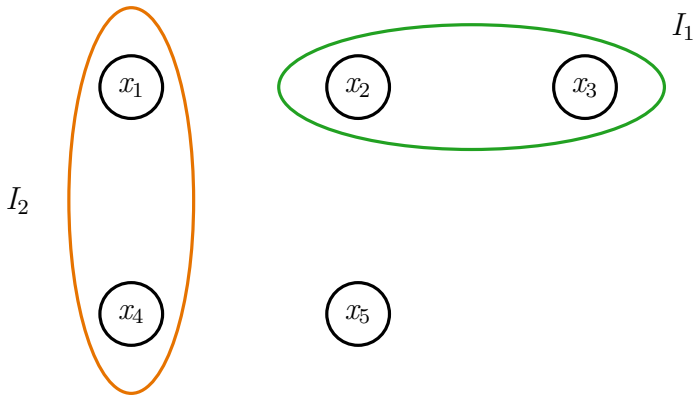
$$q_k^{(n+1)} = q_k^{(n)} \cdot \frac{\sum_{t=1}^T \sum_{x \in E} \beta_t(x) \sum_{x' \in E} \alpha_{t-1}(x') A_{x'x}^{(n)} \sum_{i \in I_k} P_{x,i}^{q^{(n)}}}{|I_k| \sum_{t=1}^T \sum_{x \in E} \alpha_t(x) \beta_t(x)}$$

План доповіді

- 1 Сфери застосування бінарних послідовностей
- 2 Моделювання об'єкту дослідження
- 3 Побудова оцінок невідомих параметрів
- 4 **Результати чисельного експерименту**

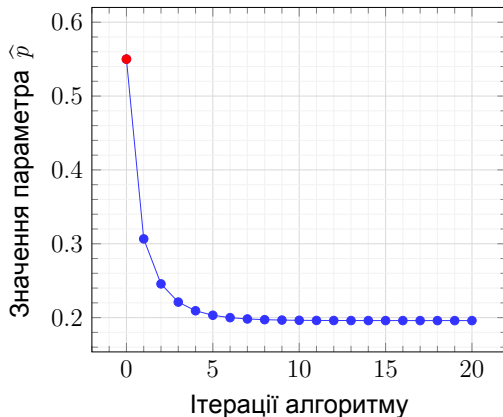
Результати чисельного експерименту

Було згенеровано прихований ланцюг Маркова протягом $T = 200$ моментів часу, $N = 5$ та $p = 0.2$. Множина спостережуваних індексів: $I = \{I_1, I_2\} = \{(2, 3), (1, 4)\}$.

Результати чисельного експерименту

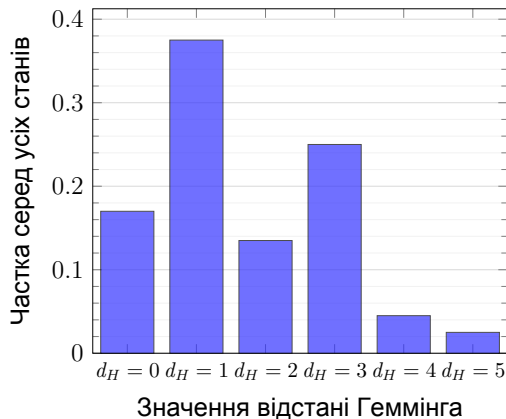
- 1 Оцінити параметр p за набором спостережень та декодувати послідовність станів прихованого ланцюга;

p	\hat{p}	$ p - \hat{p} $
0.2	0.1959	0.0041

Результати чисельного експерименту

- 1 Оцінити параметр p за набором спостережень та декодувати послідовність станів прихованого ланцюга;

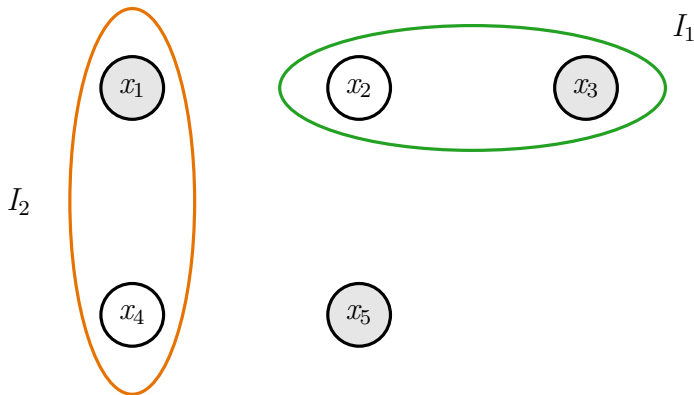

$$d_H(X^t, \widehat{X}^t) = \sum_{i=1}^N \mathbb{1}(X_i^t \neq \widehat{X}_i^t)$$

Результати чисельного експерименту

2 Відтворити елементи «множини неявних індексів» I_* ;

Спостереження $I = \{I_1, I_2\} = \{(2, 3), (1, 4)\}$, неявні індекси покладемо $I_* = (1, 3, 5)$:

Результати чисельного експерименту

- 2 Відтворити елементи «множини неявних індексів» I_* ;

Залежність значення оцінки від довжини ланцюга

T	200	400	600	800	1000
\hat{p}	0.1959	0.1823	0.1882	0.2099	0.2092
$ \widehat{I_*} $	2	2	2	3	3

Результати чисельного експерименту

- 2 Відтворити елементи «множини неявних індексів» I_* ;

Залежність значення оцінки від довжини ланцюга

T	200	400	600	800	1000
\hat{p}	0.1959	0.1823	0.1882	0.2099	0.2092
$ \widehat{I_*} $	2	2	2	3	3

При малих N можна використати оцінку

$$|\widehat{I_*}|_{\max} = \max_{1 \leq t \leq T} Y_{I_*}^t$$

Результати чисельного експерименту

- 2 Відтворити елементи «множини неявних індексів» I_* ;

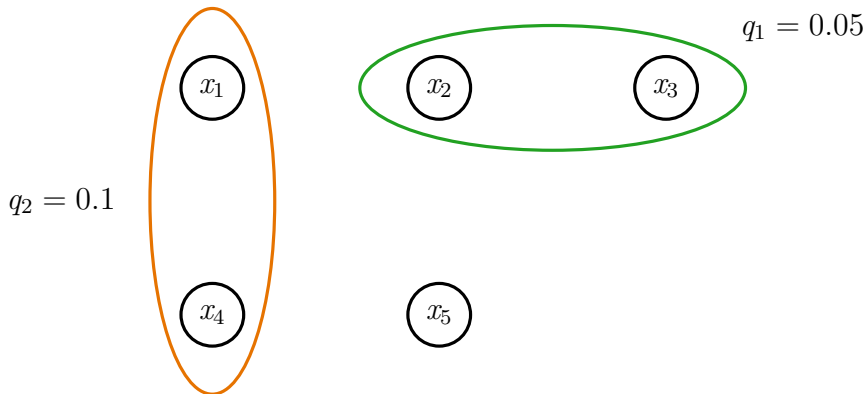
Отримані результати:

Істинна множина I_*	(1, 3, 5)
Оцінка \hat{I}_S за середньоквадратичною відстанню	(1, 2, 5)
Оцінка \hat{I}_J за зваженою відстанню Жаккара	(1, 2, 3)

Результати чисельного експерименту

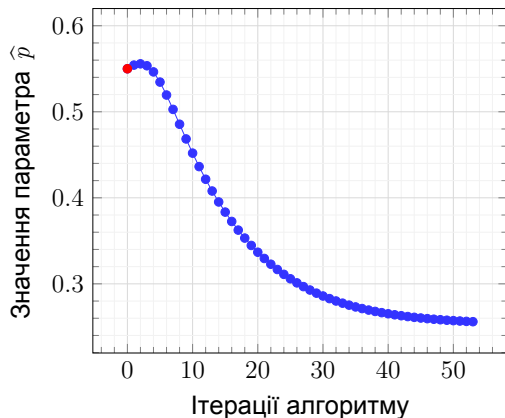
- 3 Оцінити невідомий параметр моделі p при ймовірностях спотворення q_1, q_2, \dots, q_L .

Для I_1, I_2 було задано такі коефіцієнти спотворення:

Результати чисельного експерименту

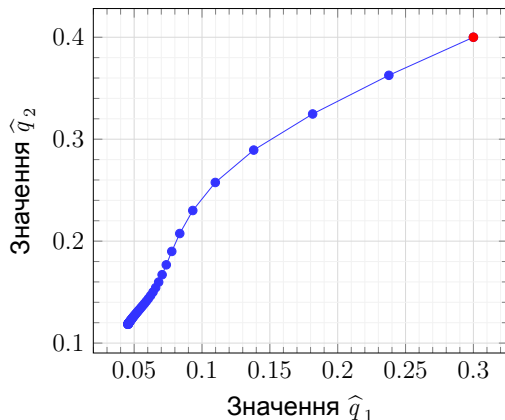
- 3 Оцінити невідомий параметр моделі p при ймовірностях спотворення q_1, q_2, \dots, q_L .

p	\hat{p}	$ p - \hat{p} $
0.2	0.2559	0.0559

Результати чисельного експерименту

- 3 Оцінити невідомий параметр моделі p при ймовірностях спотворення q_1, q_2, \dots, q_L .

q_1	\hat{q}_1	$ q_1 - \hat{q}_1 $
0.05	0.0454	0.0046

q_2	\hat{q}_2	$ q_2 - \hat{q}_2 $
0.1	0.1184	0.0184

Невідомі параметри заданої моделі були оцінені

- або шляхом побудови змістовних та незміщених статистичних оцінок;
- або за допомогою ітераційного алгоритму Баума-Велша.

Результати чисельного експерименту продемонстрували ефективність використаних методів, зокрема збіжність побудованих оцінок до істинних значень параметрів при збільшенні кількості спостережень.